

Az emberkereskedelem elleni nemzeti büntetőjogi fellépés nemzetközi jogi alapjai és alapjogi korlátai

OTKA PD 73641 számú posztdoktori ösztöndíjpályázat

A posztdoktori ösztöndíj által finanszírozott kutatás célja annak meghatározása volt, hogy milyen mozgástere marad a nemzeti jogalkotónak az emberkereskedelem büntetni rendelésre kötelező nemzetközi egyezmények, illetve az alkotmányokban és nemzetközi egyezményekben biztosított alapjogi garanciák ollójának szorításában.

A fenti célkitűzés érdekében – a kutatást módszertanilag szemlélve – végeztem jogtörténeti visszatekintést, mélyfúrás jellegű jogösszehasonlítást, feltártam a vonatkozó szabályozások dogmatikai struktúráját és jogpolitikai összefüggéseit. A kutatás első évében a vonatkozó nemzetközi egyezmények és más instrumentumok rendelkezéseit vizsgáltam, a második évében a kiválasztott nemzeti büntetőjogok emberkereskedelemre vonatkozó tényállásainak összehasonlítását végeztem el, a harmadik évében pedig azokat az alkotmányos garanciákat (alapjogokat) elemeztem, amelyek az emberkereskedelem szabályozását korlátozzák.

A kutatás részeredményeit 7 tanulmányban adtam közre hazai szakfolyóiratokban, illetve rangos tanulmánykötetben). A publikált részeredmények mennyisége – a kutatási szerződésnek megfelelően (azt némiképp meg is haladva) – összesen több mint 9 ív. A kutatás teljes anyagát feldolgozó 20 ív terjedelmű monográfia megjelenése – a kiadóval megkötött szerződés alapján – 2011 augusztusában várható (címe „Emberkereskedelem, a kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai”).

A kutatás eredményeit – a még nem publikált átfogó összefüggések behatóbb ismertetésére koncentrálva – a következő három részaspektus köré csoportosítva ismertetem: nemzetközi kötelezettségek, nemzeti jogalkotás, illetve alapjogi korlátok.

1 A NEMZETKÖZI SZABÁLYOZÁS

Az emberkereskedelem bűncselekménye egyike azon számos deliktumnak (pénzhamisítás, pénzmosás stb.), amelyek nemzeti büntetőjogi szabályozása – legalább részben – nemzetközi egyezményekben és más instrumentumokban vállalt kötelezettségen alapul.

1.1 A JOGPOLITIKAI ALAP

Az emberkereskedelem nemzetközi jogi szabályozásában bizonyosan szerepet játszott az emberkereskedelem elkövetésének *rendszerint transznacionális jellege*, illetve a konkrét ügyekben gyakran szereplő (elsősorban a sértett személyével kapcsolatos) *külföldi elem*. A nemzetközi büntetőjogi szabályozásnak azonban mindig volt egy mélyebb jogpolitikai alapja, mégpedig nemi erkölcs, illetve az emberi jogok védelme. Míg az előbbi aspektus lényegében fokozatosan eltűnt nemzetközi büntetőpolitikából, az utóbbi viszont a kezdetben alárendelt jelentőségűből a XX. század közepére dominánssá (a végére pedig kizárólagossá) vált. Erre a – nemzetközi jog fejlődésének általánosabb tendenciáiba is beilleszkedő – paradigmaváltásra tekintettel az emberkereskedelem a nemzetközi büntetőjog-harmonizáció mérföldkövévé vált. Az addigiakban ugyanis a nemzetközi büntetőjogot inkább olyan tényállások megalkotására (harmonizációjára) vonatkozó kötelezettségek jellemezték, amelyek az államok nemzeti érdekeit (pénzhamisítás stb.), illetve nemzetek feletti közösségi érdekeket védelmezték (pl. népirtás).

1.2 AZ ELNEVEZÉS

A vizsgált jelenség egészének megjelölésére az emberkereskedelem kifejezés soha nem volt igazán szerencsés választás. A bűncselekmény jogtalansági magja ugyanis soha nem az elkövetési magatartások tanúsítása, hanem a cselekmény célzata – azaz korábban a prostitúció, jelenleg pedig a kizsákmányolás – volt. A szó köznapi értelmében vett „kereskedés” ráadásul az emberkereskedelemnek minősülő eseteknek csak egy részét jellemzi, hiszen a nemzetközi definíciók lefedik azt az esetet is, amikor az elkövető célja az, hogy a vidéki faluból elrabolt sértett munkáját saját cipőgyártó üzemében fogja kizsákmányolni. Erre tekintettel részemről elméletileg szerencsésebbnek tartanám, ha emberkereskedelem helyett az újabb nemzetközi egyezmények a kizsákmányolás, illetve a kizsákmányolás elősegítése kifejezéseket használnák. Mivel azonban az emberkereskedelem terminológia napjainkra nemzetközi szinten széles körben elfogadottnak tekinthető, ráadásul a (nemzetközi) jogi szakkifejezések a köznapi szóhasználattól való eltérése más esetekben is gyakori jelenség, az elnevezés megváltoztatására gyakorlatilag nem látunk esélyt.

1.3 A NEMZETKÖZI KÖTELEZETTSÉGEK CÉLJA

Más bűncselekményekhez hasonlóan az emberkereskedelem nemzetközi szabályozása is bizonyos mértékben merít egyes nemzeti jogok példáiból (vagy azok közös magjából). A XX. század elejének leány, nő- és gyermekkereskedés elleni egyezményei pl. a francia, a XX.

század végén az emberkereskedelem elleni jegyzőkönyvre pedig az Amerikai Egyesült Államok szabályozása gyakorolt komoly hatást. Más tényállásoktól eltérően azonban az emberkereskedelem büntetni rendelésére vonatkozó kötelezettségek már azelőtt megjelentek a nemzetközi egyezményekben, hogy a tényállást a nemzeti büntetőjogok többsége tartalmazta volna. Az emberkereskedelem nemzetközi büntetőjogi szabályozása tehát úttörő jellegű, azaz – legalábbis elsősorban – nem az egymástól eltérő nemzeti megoldások harmonizációjára irányul, hanem addig teljes egészében (vagy részleteiben hiányzó) nemzeti szabályozás megteremtésére.

1.4 A NEMZETKÖZI DEFINÍCIÓK ÁTALAKULÁSA

Az emberkereskedelem nemzetközi definíciói az eltelt száz év alatt – részben a jogpolitikai paradigma megváltozására tekintettel – jelentős átalakuláson mentek keresztül.

1.4.1 A passzív alany

A XX. század első felének nemzetközi egyezményei a felnőtt korúak közül még csak nőneműek védelmére kötelezték a részes államokat, a század közepétől azonban a védelmet kiterjesztették a férfiakra is. A kiterjesztés összhangban van az emberkereskedelem nemzetközi szabályozásának paradigmaváltásával (vö. 1.1. pont), hiszen a nőkkel szembeni megkülönböztetett bánásmód mellett legfeljebb a nemi erkölcs védelme alapján lehet érvelni, az emberi jogok kontextusában már nem. A passzív alanyok körének bővülésére vezethető vissza egyébként az; hogy a korábbi leány-, nő- és gyermekkereskedés terminológiát a nemzetközi egyezményekben az emberkereskedelem kifejezés használata váltotta fel.

A nemzetközi egyezmények nem szűkítik le a passzív alanyok körét a tisztességes nőkre, így a legkorábbi időszakban sem zárták ki a védelmi körből azokat sem, akik már prostituáltként tevékenykednek. Ezt ugyanis sem a nemi erkölcs, sem az emberi jogok védelme nem indokolta volna. A nemzetközi védelem tisztességes nőre való leszűkítése csak akkor lett volna indokolt, ha a szabályozás kizárólagos indoka a passzív alany erkölcsisége lett volna.

1.4.2 Az elkövetési mód

Az elkövetési mód vonatkozásában az emberkereskedelem szabályozásának fejlődése három korszakra osztható, illetve bizonyos ciklikusságot mutat. A XX. század elején és közepén az emberkereskedelmet felnőtt korú sértettek esetén az önrendelkezést sértő vagy veszélyeztető bizonyos elkövetési módok (pl. kényszerítés, megfélemlítés, hatalommal visszaélés) jellemezték. A XX. század közepén emberkereskedelem más prostitúciójának

elősegítésére irányuló magatartások tanúsítása esetén bármiféle elkövetési mód nélkül is megvalósult. A XX. század végének egyezményei és más instrumentumai szerint viszont az emberkereskedelem fogalma (újból) az önrendelkezést sértő elkövetési módok megvalósulását feltételezi, amelyek köre napjainkra némileg ki is tágult, hiszen a fogalom tartalmazza azt az esetkört is, amikor a cselekmény elkövetési módja anyagi ellenszolgáltatás vagy előny nyújtása (elfogadása) olyan személy beleegyezésének elnyerése érdekében, aki más személy felett hatalommal rendelkezik.

1.4.3 Az elkövetés magatartások

Az emberkereskedelem nemzetközi szabályozásában az elkövetés magatartások köre a XX. század végére kibővült. Egyrészt a definíciók a felelősséget még a korábbiakhoz képest is előrehozták, hiszen az újonnan használt toborzás kifejezés a korábban szereplő megkerítéshez (elcsaláshoz, elvitelhez) képest kevesebbet követel meg. Másrészt pedig a XX. század végének instrumentumai a felelősséget a természetes cselekmény-folyamat későbbi fázisaira is kiterjesztik, amikor olyan cselekményeket is büntetni rendelnek, amelyek a korábbi fogalom alapján nem voltak objektív elemei az emberkereskedelem fogalmának (átadás, átvétel).

A nemzetközi büntetőjog fejlődése azonban soha nem tekintette emberkereskedelemnek a tényleges kizsákmányolást, hanem csak annak előstádiumait (pl. toborzás, megkerítés, eladás). Ez a megoldás azonban álláspontunk szerint akkor lett volna szerencsés, ha a nemzetközi egyezmények az emberkereskedelem célcselekményét (a tényleges kizsákmányolást) önmagában is büntetni rendelték volna. Még az a (más bűncselekményeknél alkalmazott) megoldás is elfogadható lett volna, hogy az emberkereskedelem elleni egyezmények részes államainak el kell ismerniük egy olyan másik nemzetközi instrumentum kötelező hatályát, amelyik a tényleges kizsákmányolás büntetni rendelésére vonatkozó kötelezettséget tartalmaz. Ehelyett azonban a nemzetközi büntetőjog emberkereskedelem néven úgy kötelezi az államokat egy sui generis előkészületi jellegű cselekmény büntetni rendelésére, hogy a célcselekmény (a kizsákmányolás) büntetni rendelését abszurd módon teljesen a nemzeti jogoknak engedi át.

1.4.4 A célzatok

A célzatok terén az emberkereskedelem nemzetközi szabályozásának fejlődése két korszakra osztható. Míg a XX. század elején és közepén az emberkereskedelmet a prostitúció elősegítésének, addig a század végén kizsákmányolásnak a célzata jellemezte. A XX. század elején (és közepén), illetve a napjainkban irányadó emberkereskedelem fogalom célzatának

hatóköre két egymást metsző halmazzal szemléltethető. A hatókör tágulását jellemzi, hogy az emberkereskedelem nemcsak prostitúció, hanem más szexuális cselekmények, valamint a munka kizsákmányolása végett is elkövethető. Más vonatkozásban viszont az emberkereskedelem XX. század végén irányadó nemzetközi fogalmában szereplő célzat szűkebb a korábbiaknál, hiszen a prostitúciónak nem bármilyen elősegítését, hanem csak kizsákmányolását öleli fel.

1.4.5 A külföldi elem

Az emberkereskedelem büntetni rendelésére vonatkozó nemzetközi definíciók döntő többsége nem tartalmaz olyan elemet, amely alapján a fogalom feltételezné a transznacionális elkövetést vagy más (pl. a sértett személyével kapcsolatos) külföldi elemet. Ilyen fogalmi elem megkövetelése álláspontunk szerint nem lenne összhangban az emberkereskedelem nemzetközi szabályozásnak jogpolitikai indokaival (vö. 1.1. pont), hiszen sem a nemi erkölcs, sem az egyéni jogok védelme nem tehető attól függővé, hogy a sértettet milyen állampolgárságú, hol tartózkodik, illetve átszállítják-e őt egy országhatáron.

1.5 AZ ELEMÉK DEFINIÁLÁSÁNAK MÓDSZEREI

Az emberkereskedelemre vonatkozó instrumentumok az általuk használt kifejezések meghatározását vagy maguk végzik el (pl. gyermek), vagy a nemzeti jogokra hagyják (pl. kizsákmányolás), vagy más nemzetközi egyezmények definícióit tekintik irányadónak (pl. kényszermunka, rabszolgaság). Ha a jogalkotó az utóbbi lehetőséget választja, akkor erre egyezmények szövegében (vagy legalább előkészítő anyagaiban) egyértelműen utalnia kell. Az olyan fogalmak (pl. kényszermunka) esetén, amelyeket több más instrumentumban is szabályoz, arról is rendelkezni kell, hogy a jogalkotó melyik más instrumentum meghatározását tekinti irányadónak. Ha pedig az adott fogalom (pl. kényszermunka, rabszolgaság) meghatározását nem büntetőjogi, hanem pl. emberi jogi egyezmények tartalmazzák, akkor arra is utalni kell, hogy a definíciót az emberkereskedelem fogalma tekintetében mennyiben tekintik irányadónak. Ha viszont a jogalkotó mindezt megteszi, akkor a más nemzetközi egyezményre utalást már mellőzheti is, hiszen ugyanannyi fáradságába kerül, ha a máshol már meghonosodott meghatározásokat az emberkereskedelem elleni instrumentumban – szükség szerint módosítva – önállóan definiálja.

1.6 A NEMZETKÖZI DEFINÍCIÓK ÁTFEDÉSEI

Az emberkereskedelem globális és regionális nemzetközi szervezetek keretében elfogadott definíciói (így az azokból eredő jogalkotási kötelezettségek) bizonyos vonatkozásban eltérnek egymástól.

Az emberkereskedelem szabályozásának specifikuma, hogy a kriminalizálás körét tekintve – a más bűncselekményeknél (pl. pénzhamisítás) megszokottal szemben – az Európai Unió követelményei elmaradnak az ENSZ jogharmonizáció szintjétől. A kerethatározat alapján ugyanis nem kell büntetni rendelni azokat az elkövetési magatartásokat, amelyek az emberi test szerveinek eltávolítására irányulnak. A hiányosság feltehetően nem tudatos jogpolitikai döntésre, hanem kodifikációs technikai hibára vezethető vissza. Azonban ettől még a kerethatározat – a preambulumban is kifejezetten deklaráltakkal szemben – nem alkalmas arra, hogy a kriminalizáció tekintetben kiegészítse az emberkereskedelem elleni jegyzőkönyv rendelkezéseit.

A szankcionálás mértéke vonatkozásában viszont a kerethatározat a globális szinten érvényesülőknél több vonatkozásban is szigorúbb kötelezettséget ró az Európai Unió tagállamaira. Egyrészt a hasonló instrumentumok többségéhez hasonlóan az emberkereskedelem elleni kerethatározatban is megjelenítést nyer azon (egyébként az Európai Bíróság esetjogából származó) követelmény, hogy a nemzeti jog által előírt szankcióknak hatékonyak, arányosnak és visszatartó erejűnek kell lenniük. Másrészt a nemzetközi jogharmonizációban a kerethatározat az egyetlen olyan instrumentum, amelyik (az emberkereskedelem tekintetében is) előírja azt, hogy bizonyos minősítő körülmények fennállása esetén a tagállamok nemzeti jogában legalább mekkora legyen a szankció maximuma.

Az emberkereskedelemmel kapcsolatos tervezett irányelv a kriminalizálás körét tekintve is szigorúbb rendelkezéseket tartalmaz az ENSZ jegyzőkönyvnél. A kizsákmányolási célzat tárgyai között ugyanis nemcsak a szervkivételt, hanem a koldulást és a bűncselekmények elkövetését is tartalmazza, így annak elfogadása esetén az emberkereskedelem tekintetében is helyreállna az ENSZ és EU jogharmonizáció (más bűncselekményeknél megszokott) kívánatos viszonya. Regionális szinten ugyanis bármely bűncselekmény vonatkozásában akkor érdemes jogalkotási kötelezettséget előírni, ha az – a témára vonatkozó univerzális egyezményhez képest – tágabb körű kriminalizációra vagy szigorúbb szankcionálásra vonatkozik.

2 A NEMZETI SZINT

2.1 A (HELYES) FORDÍTÁS

Azon államokban (így hazánkban), amelyek hivatalos nyelve eltér az adott instrumentum hivatalos nyelveitől, a jogalkotási kötelezettség elvállalásának és teljesítésének alapvető előfeltétele a nemzetközi egyezmények helyes fordításának elkészítése. Akár egy apró fordítási hiba is ahhoz vezethet ugyanis, hogy az állam a nemzeti jog kialakításakor nem teljesíti nemzetközileg vállalt jogalkotási kötelezettségét, vagy a nemzetközi egyezményre hivatkozással olyan magatartásokat is kriminalizál, amelyet nem is kellene (rosszabb esetben nem is szabadna). A nemzetközi jogalkotási kötelezettséget ugyanis minden esetben a nemzetközi egyezmény hivatalos szövege határozza meg, annak teljesítését a nemzetközi szervezetek „ellenőrzései” is annak alapján kérik számon.

Magyarországon nemzetközi jogászok között közhely számba megy, hogy a nemzetközi instrumentumok hivatalos magyar fordításai hemzsegnek a nyelvi és szakmai hibáktól (egyések szerint „elborzasztóak”). Ez a megállapítás (ha lehet fokozottan) igaz az emberkereskedelem esetére is, hiszen pl. ENSZ jegyzőkönyv hivatalos hazai fordítása nemcsak a magyar nyelv szabályainak nem felel meg, hanem olyan alapvető szakmai hibákban szenved, amely az eredeti rendelkezések értelmét is eltorzítja.

A kutatás során nemcsak számba vettem a hivatalos magyar szöveg hibáit, illetve elkészítettem és közreadtam az emberkereskedelemre vonatkozó jegyzőkönyv definíciójának nyelvileg és szakmailag is helyes fordítását. Ezen – a hivatalos szöveget hűen tükröző – magyar fordítás alapján lehet csak ugyanis érdemben megvitatni azt, hogy a magyar büntetőjog mennyiben teljesíti az emberkereskedelem elleni egyezményekből és más instrumentumokból eredő követelményeket. A jövőre nézve pedig nemcsak az emberkereskedelemre vonatkozó, hanem más nemzetközi büntetőjogi egyezmények fordításánál is javasoljuk olyan jogász végzettségű szakértők bevonását, akik beható ismeretekkel rendelkeznek a nemzetközi jogalkotó szervek munkájáról, az adott bűncselekmény alapvető kérdéseiről, illetve a hazai büntetőjog más tényállásainak terminológiájáról.

Az EU instrumentumok vonatkozásában fordítási probléma – legalábbis a tagállami implementáció során – nem merülhet fel, hiszen a tagállamok egyik hivatalos nyelve egyben az EU egyik hivatalos nyelve is. A közösen elfogadott szöveg jelentése azonban a fordítások során torzulhat is, nevezetesen akkor, amikor a munkanyelveken (pl. angol) készült és megvitatott szöveget a fordítók átteszik a többi hivatalos nyelvre. Ezeket a fordítási hibákat

azonban a nemzeti jogalkotó vagy tudomány képviselője (pl. a munkaanyagok alapján) nem korrigálhatja úgy, mint ahogy azt a nemzetközi egyezmények esetén megteheti. Az EU instrumentumok az adott állam nyelvén megjelenő szövege ugyanis nem egy fordítás, hanem maga a hivatalos szöveg, amely a döntő forrását képezi jogalkotási kötelezettség teljesítésének megítélésénél. Az EU instrumentumok tekintetében is a nemzetközi egyezményekhez hasonló fordítási problémák jelentkeznek viszont akkor, amikor a jogharmonizációs instrumentumokat egy EU-hoz csatlakozó állam saját fordítása alapján implementálja.

2.2 A NEMZETKÖZI KÖTELEZETTSÉGEK ELVÁLLALÁSA

A nemzetközi egyezményekből eredő kötelezettségek csak azokat az államokat kötelezik, amelyek (utólagosan) elismerik az adott instrumentum kötelező hatályát. Az EU jogharmonizáció hatályos instrumentumai (pl. az emberkereskedelem elleni kerethatározat) tekintetében ilyen aktusra nem kerül sor, de ezt lényegében pótolja, hogy az elfogadásnál (a Lisszaboni Szerződés előtti jogalkotási rend alapján) eleve minden EU tagállam egyetértése szükséges volt.

Ez a helyzet az EU-n belül a Lisszaboni Szerződés alapján elfogadni kívánt jogharmonizációs instrumentumok (pl. az emberkereskedelem elleni tervezett irányelv) vonatkozásában elvileg megváltozik, hiszen a büntetőjogi harmonizáció döntéshozatali követelményei a „többségi” szavazás irányába mozdultak el. Ennek alapján ugyanis az emberkereskedelem elleni tervezett irányelv olyan államokat is kötelezhet majd, amelyek – az alapító vagy csatlakozási szerződésben – csak az EU jogalkotásában való együttműködést vállalták, de az irányelvben foglalt konkrét kötelezettségeket nem kívánták elfogadni. A változás azonban gyakorlatilag nem átütő, mivel az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés 83. cikk (3) bekezdésében biztosított lehetőség alapján a tagállam az adott irányelv elfogadását végső soron megakadályozhatja, ha az büntető igazságügyi rendszerének alapvető vonatkozásait érintené. Ekkor viszont a szabályozás csak az azt elfogadó, és az ún. megerősített együttműködésben részt venni kívánó, államok tekintetében vezethet vállalt kötelezettséghez.

Az emberkereskedelem elleni instrumentumok is részei voltak az *acquis communautaire* (*acquis de l'Union*) fogalmának, amelynek átvételét a tagjelölteknek az EU csatlakozás feltételeként határozták meg. A jogharmonizáció azonban ebben az esetben sem a tagjelölt államok akarata ellenére történt, hiszen azok (így hazánk is) külön nemzetközi szerződésekben vállalták, hogy szabályozásaikat összhangba hozzák az EU joganyagával.

Hazánkban egyébként érdekes módon az EU csatlakozás előtt – az ilyen irányú jogalkotási tervekkel ellentétben – sem az emberkereskedelem együttes fellépést, sem az emberkereskedelem elleni kerethatározat megoldásait nem vették figyelembe a hazai tényállás kialakításakor.

Az államok azonban akkor is alkotnak a nemzetközi kötelezettségeknek megfelelő büntetőjogszabályt, ha az adott nemzetközi szerződéshez még nem csatlakoztak (vagy annak kötelező hatályának elismerését nem is tervezik). Így pl. a német vagy osztrák szabályozás akkor is összhangban van az emberkereskedelem elleni egyezményrel, ha annak kötelező hatályát ezek az államok nem ismerték el. Érdekes módon a német és az osztrák szabályozás sokkal hűségesebb az emberkereskedelem elleni egyezmény koncepciójához, mint pl. az abból eredő nemzetközi kötelezettséget el is vállaló magyar jog. Az előbbiek ugyanis a kriminalizációt a prostitúció kizsákmányolására korlátozzák, míg az utóbbi a prostitúciós bűncselekményeket mindmáig elsősorban erkölcsvédelmi oldalról közelíti meg.

Az emberkereskedelem szabályozásánál egyébként még a nemzetközi egyezmények tervezetei is hatást gyakoroltak bizonyos nemzeti jogokra, annak ellenére, hogy azok végleges szövegét az államok közössége még nem is fogadta el. Így pl. az 1910-es leánykereskedés elleni egyezményt előkészítő 1902-es konferencia anyagai dokumentáltan kihatottak az emberkereskedelem első svájci tervezetére vagy a kerítés bűncselekményének 1908-as hazai szabályozására. Álláspontunk szerint a tervezetekre támaszkodás – különösen napjaink felgyorsult nemzetközi jogalkotásában – nem ajánlott, mivel azzal a veszéllyel jár, hogy az állam olyan nemzetközi szabályozáshoz igazodik, ami a későbbi egyeztetések során már jelentős mértékben megváltozik (vö. kerethatározat tervezetének és végleges szövegének teljesen eltérő „minősítő körülményeit”). Ilyen esetekben a legjobb megoldás az, ha a nemzeti szabályozással – ha ez lehetséges – bevárják a nemzetközi jogalkotás formális lezárását (ezt a hazai jogalkotó elmulasztotta, így a tényállás minősítő körülményei nem felelnek meg a kerethatározat végleges szövegének).

2.3 A KÖTELEZETTSÉGEK TELJESÍTÉSÉNEK MÓDJA

Az emberkereskedelemre vonatkozó nemzetközi büntetőjogi egyezmények kötelező hatályuk elismerése (illetve a nemzeti jogban való kihirdetésük) esetén sem alkalmazhatók közvetlenül a részes államokban az egyének felelősségének megállapítására, hanem csak a nemzeti parlamentek számára keletkeztetnek büntetőjog-alkotási kötelezettséget. Ennek alapvető oka az, hogy az anyagi büntetőjogra vonatkozó rendelkezéseik nem ún. *self-executing* jellegűek, azaz nem a jogalkalmazóhoz, hanem kizárólag a jogalkotóhoz szólnak. A

jogalkotó természetesen a tényállást a nemzetközi egyezményt kihirdető vagy akár más jogszabályba is beiktathatja, utóbbi esetben a nemzeti Btk. módosítását már a kihirdető törvényben elvégezheti, vagy más törvényre hagyhatja.

Az emberkereskedelem tekintetében elfogadott EU instrumentumok is csak jogalkotási kötelezettséget keletkeztetnek, de közvetlen alkalmazhatóságuk kizárt. Az emberkereskedelem tekintetében már nem hatályos együttes fellépés esetén ezt a jogharmonizációs kötelezettség jellege (a parlamentnek való kormányzati beterjesztés) zárta ki. A kerethatározatok közvetlen alkalmazhatóságát pedig az Európai Unióról szóló szerződés megalkotásukkor hatályos szövege kifejezetten kizárta. Az irányelvek ugyan bizonyos esetekben közvetlenül alkalmazhatók, de az emberkereskedelem elleni tervezett irányelv nem tartozik ebbe a körbe. Azt ugyanis az EU Bírósága már korábban (ugyan csak büntetőjogi rendelkezések keretét kitöltő normák tekintetében) kimondta, hogy az ún. fordított vertikális hatályt nem ismeri el, azaz egy állam egy magánszeméllyel szemben nem hivatkozhat egy olyan irányelvre, amelyet nem ültetett át (vö. C-80/86 – *Officier van Justitie v. Kolpinghuis Nijmegen*).

A közvetlen alkalmazhatóság hiánya azonban nem zárja ki azt, hogy a nemzeti jogalkotó a nemzeti szabályozást az alapul szolgáló nemzetközi egyezményre vagy EU instrumentumra tekintettel értelmezze. Ez egyébként a nemzeti jogalkalmazónak az EU Bírósága által meghatározott kötelezettsége pl. a kerethatározat tekintetében is (vö. C-105/03 – *Criminal proceedings against Maria Pupino*).

2.4 A BŰNCSELEKMÉNY ELNEVEZÉSE

A nemzetközi kötelezettségek teljesítésekor a nemzeti jogalkotók is átvették az egyezmények és más instrumentumok terminológiáját, hiszen a tényállást emberkereskedelemnek (*Menschenhandel, trafficking in persons, traite des êtres humains*) nevezik. A nemzetközi egyezmények terminológiai problémái (vö. 1.2. pont) eltűnnek azokban a büntetőjogokban, ahol a tényállás szövege (elkövetési magatartásként) nevesíti a kereskedést (pl. a svájci jog) vagy az arra irányuló magatartásokat (a hatályos magyar tényállás). Átöröklődnek viszont azokba a nemzeti jogokba (pl. osztrák jogba), amelyek nem az emberekkel való kereskedést rendelik büntetni, hanem bizonyos kizsákmányolásra irányuló magatartásokat. Az emberkereskedelem elnevezés használata azonban ezen nemzeti jogokban sem kifogásolható, hiszen a cím és a tényállás szövegének eltérése csak jogesztétikai jelentőségű, a gyakorlati jogalkalmazást nem zavarja. A nemzetközi egyezményekkel azonos terminológia ráadásul megkönnyíti a jogalkotási kötelezettség nemzetközi ellenőrzését.

Ennek megfelelően az emberkereskedelem elnevezést hazánkban akkor sem kell majd feladni, ha – javaslatunknak megfelelően – a tényállás olyan elkövetési magatartásokat tartalmazna, amelyek közvetlenül (azaz köznap értelemben vett kereskedésnek minősülő cselekmények közvetítése nélkül) kizsákmányolásra irányulnak.

2.5 A TÉNYÁLLÁSOK SZÁMA

A nemzeti büntetőjogok egyik része (pl. angol vagy a német jog) két emberkereskedelem elnevezésű tényállást tartalmaz, amelyek a célzatuk tárgya (egyrészt a szexualitás, másrészt pedig a munka és szervkészlet kizsákmányolása) alapján különülnek el egymástól. Önmagában ez a kétnyomúság nem ellentétes a vonatkozó nemzetközi egyezményekkel, még akkor sem, ha azok az emberkereskedelem egységes fogalmát tartalmazzák. Az azokból eredő jogalkotási kötelezettség szempontjából ugyanis teljesen mindegy, hogy azt a nemzeti büntetőjog hány tényállásban teljesíti. Ettől függetlenül azonban álláspontom szerint nem szerencsés, ha a nemzeti büntetőjog saját rendszerén belül az emberkereskedelem több tényállását különbözteti meg. Amennyiben ugyanis az egy szerkezeti egységben szabályozott tényállások között nincsenek érdemi különbségek, akkor a kétnyomúság a nemzeti szabályozás felesleges túlbonyolításával jár (német jog). Ha pedig a jogalkotó érdemi különbséget tesz az esetkörök között (az angol jogban a szexuális kizsákmányolás tényállása tágabb), akkor a szabályozás azért kifogásolható, mert a kizsákmányolás fajtái alapján az egyes tényállások eltérő kialakítása jogpolitikailag nem indokolható.

A nemzeti büntetőjogok másik része (pl. osztrák vagy a svájci jog) az emberkereskedelem egységes tényállását tartalmazza, amely a kizsákmányolás különféle esetköreire irányul. Hazai büntetőjogunk is (már a kezdetektől fogva) az emberkereskedelem egységes tényállását tartalmazza, amely megoldást megkönnyítette, hogy az alaptényállás eddig semmiféle célzatot nem tartalmazott. Az egységes szabályozást *de lege ferenda* még akkor is fenn kellene tartani, ha a koncepcionális átalakítás során az új tényállás szövegébe – javaslatunk szerint – a kizsákmányolás különféle fajtáinak célzatát iktatná be.

2.6 A BÜNTETŐ RENDELKEZÉS(EK) ELHELYEZÉSE

Az emberkereskedelem korábbi a prostitúció (más nemi cselekmények) kizsákmányolásához kapcsolódó változatait a nemzeti jogok a nemi bűncselekmények között szabályozták. Amikor azonban büntetni rendelték pl. a munka kizsákmányolására irányuló emberkereskedelmet is, a nemi bűncselekményeket tartalmazó jogszabály (szerkezeti egység) nyilvánvalóan már nem volt alkalmas a tényállás elhelyezésére.

Az angol jogalkotó a szexuális kizsákmányolásra irányuló emberkereskedelmet a nemi bűncselekmények között hagyta, míg a bűncselekmény az ember munkájának vagy a „szervkészletének” kizsákmányolására irányuló változatát más jogszabályban (az idegenrendészeti bűncselekmények között) helyezte el. Ez azonban ahhoz vezetett, hogy az utóbbi tényállás – külföldi elemére tekintettel (vö. 2.7.5. pont) – nem felel meg a nemzetközi kötelezettségeknek.

Az osztrák és a svájci jog a munka kizsákmányolására irányuló emberkereskedelem büntetni rendelését a tényállás teljes újjáalkotásával oldotta meg. Az új büntető rendelkezést (amely átfogta a nemi kizsákmányolásra irányuló emberkereskedelem nevesített esetkörét is) mindkét államban a szabadság elleni bűncselekmények között helyezték el. A német jog ehhez hasonló megoldást követett, amikor a szabadság elleni bűncselekmények között szabályozta újra a nemi kizsákmányolásra irányuló, illetve a munka kizsákmányolására irányuló emberkereskedelem két tényállását. Az emberkereskedelem német, osztrák és a svájci szabályozása azonban nem illeszkedik a kódexek rendszerébe. Semmi nem indokolja ugyanis, hogy a nemi kizsákmányolásra irányuló emberkereskedelem tényállását a kódexeknek ne abban a szerkezeti egységében helyezték el, ahol a többi nemi bűncselekményt (pl. erőszakos közöszlenség) szabályozzák.

A hazai tényállás rendszeri elhelyezésére eleve a Btk. XII. fejezet III. címe kínálkozott, hiszen az eredeti tényállás nem csak nemi cselekményekhez kötődően volt elkövethető. Ha viszont hazai büntetőjogunkban (*de lege ferenda*) a nemi cselekmények kizsákmányolása az emberkereskedelem alaptényállásának egyik szubjektív eleme lesz, akkor a tényállás elhelyezését át kell gondolni. Nemi cselekményre irányuló alaptényállás ugyanis a Btk. rendszerében – a védett jogtárgytól függetlenül – XII. fejezet III. címe helyett a XIV. fejezetében szabályozható. Ez viszont egyben a tényállás a kizsákmányolási célzatok típusai szerinti kettévágásával járna, ami ahogy láttuk más okból ellenjavallt (vö. 6.2.5. pont). A kódex rendszerének felborítása, illetve a tényállás szétdarabolása nélkül tehát az emberkereskedelem csak úgy hagyható a XII. fejezet III. címében, ha a nemi szabadság elleni bűncselekmények (Btk. 197-198. §) – ahogy az egyébként is indokolt – átkerülnek a Btk. XIV. fejezetéből a XII. fejezet III. címébe.

2.7 AZ EGYES TÉNYÁLLÁSI ELEMÉK IMPLEMENTÁCIÓJA

A nemzeti büntetőjogok nagyobb része az emberkereskedelem tényállásának szövegében – az implementáció legkönnyebb útját választva – lényegében egy az egyben átvette az XX. század végén megalkotott emberkereskedelem elleni nemzetközi egyezményekben

szabályozott egyes elemeket. Másrészt viszont bizonyos vonatkozásokban az emberkereskedelemre vonatkozó nemzeti tényállások terjedelme elmarad a nemzetközi egyezményekben vállalt minimum követelményektől. Harmadrészt pedig érvényesül a nemzetközi egyezmények implementációjának azon általános elve, hogy a nemzeti jogalkotó jogosult a vállalt nemzetközi kötelezettségeken túlterjeszkedve előírni büntetőjogi felelősséget. A fenti módszerek együtthatása következtében egyébként a nemzeti jogok és a nemzetközi egyezmények hatóköre két egymást metsző körként szemléltethető. Történetileg pedig megállapítható, hogy idővel az elmaradásokat pótolják, a nemzeti túlterjeszkedések pedig a későbbiekben gyakran nemzetközi kötelezettséggé (annak teljesítésévé) válnak.

2.7.1 A passzív alanyok

A passzív alany tekintetében az elmaradásnak jó példája a XX. század első felének magyar büntetőjoga, amely alapján a kerítés (mint az emberkereskedelemre vonatkozó kriminalizációs kötelezettséget hazai büntetőjogunkban akkoriban teljesítő tényállás) csak „tisztességes” nő vagy férfi sérelmére volt elkövethető. A korabeli nemzetközi egyezmények alapján ugyanis az emberkereskedelem megvalósulása szempontjából a passzív alany erkölcsisége közömbös volt.

A passzív alanyok vonatkozásában a nemzeti jogok tipikus túlterjeszkedése volt, hogy bizonyos büntetőjogok (svájci jog, magyar jog, osztrák jog) (már) akkor is kiterjesztették a büntetőjogi védelmet a felnőtt férfiakra, amikor ez csak a fiúgyermekekre volt nemzetközileg kötelező. A passzív alanyok különböző nemű és korú csoportjaira vonatkozó fragmentális nemzetközi kötelezettségeket tehát ilyenkor a nemzeti büntetőjog belső rendszerére tekintettel csak olyan átfogó büntető rendelkezésként lehetett kodifikálni, amelynek passzív alanya a bármilyen nemű és korú lehetett.

2.7.2 Az elkövetési magatartások

A nemzeti büntetőjogok nagyobb része a tényállás szövegében – az implementáció legkönnyebb útját választva – lényegében egy az egyben átvette az XX. század végén megalkotott emberkereskedelem elleni nemzetközi egyezményekben szabályozott elkövetési magatartásokat. Sajátos a német jog megoldása, amely a nemzetközi egyezményekben emberkereskedelemként szabályozott elkövetési magatartásokat a nemzeti jog szerinti emberkereskedelem *sui generis* előkészületeként szabályozza.

Ezzel szemben az angol jog önálló terminológiával kíván eleget tenni az emberkereskedelem büntetni rendelésére vonatkozó nemzetközi kötelezettségnek, amikor elkövetési magatartásként a sértett Egyesült Királyságba való megérkezésének (oda történő

belépésének), annak területén belüli utazásának, illetve onnan való kiutazásának megszervezését vagy az elősegítését rendeli büntetni. Ezáltal viszont a nemzeti tényállás a jogharmonizációs kötelezettséget csak részben teljesíti, ugyanis a nemzetközi egyezmények alapján a toborzást akkor is büntetni kell(ene) rendelni, ha az nem jár eredménnyel (azaz a tettes nem veszi rá a sértettet még a helyváltoztatásra sem).

Az elkövetési magatartások tekintetében túlterjeszkedést jelent a svájci jog megoldása, amely nem kizárólag a nemzetközi egyezményekben szereplő magatartásokat, hanem a kereskedés bármely fajtáját emberkereskedelemnek tekinti. Így svájci jog alapján tényállásszerű lehet pl. az ellenszolgáltatás átvétele ember későbbi kizsákmányolási célú átadása fejében, pedig ez nem minősül sem más átadásának (sem átvételének).

Hazai büntetőjogunk új tényállásának az emberkereskedelem elleni egyezményekben nevesített elkövetési magatartásokra kell korlátozódnia. Az ennél tágabb hatókörű büntető rendelkezés megalkotása nem indokolt, így pl. a kereskedés kifejezés tényállási elemként való használata sem. A rabszolgaság elleni egyezmény által előírt magatartások büntetni rendelését más – rabszolga-kereskedelem elnevezésű – tényállásnak kell tartalmaznia.

2.7.3 Az elkövetési módok

A vizsgált nemzeti jogok egyik része (pl. német és az osztrák jog is) a felnőtt korú sértettek esetén az emberkereskedelem tényállási elemeként lényegében azokat az elkövetési módokat követeli meg, amelyeket a nemzetközi egyezmények tartalmaznak. A német és az osztrák tényállás a büntetési tételét tekintve megkülönbözteti egymástól a különböző súlyú elkövetési módokat, így pl. az erőszak vagy a fenyegetés súlyosabban büntetendő, mint a kényszerhelyzet kihasználása.

Az elkövetési módok vonatkozásában pl. az osztrák Btk. el is marad a kerethatározat követelményeitől, amikor a felnőtt korú sértettek vonatkozásában a kényszerhelyzet, elmebetegség, vagy védtelenné tevő állapot kihasználására utal. A jogirodalom szerint ugyanis az utóbbi három kifejezés nem feltétlenül fedi le az összes olyan esetet, ami beletartozhat a nemzetközi instrumentumokban szereplő sérülékeny állapot kihasználása fogalomba.

Az elkövetés módja tekintetében a nemzeti jogok tipikus túlterjeszkedése volt, amikor – a nemzetközi egyezmény kifejezett engedélyével – felnőtt korú nők prostitúcióra irányuló megkerítését akkor is büntetni rendelték, ha ahhoz kényszer nem járult. Ehhez hasonló – hazai büntetőjogunk számra is figyelemreméltó – megoldást követ az angol és a svájci büntetőjog az összes kizsákmányolási célú magatartás tekintetében. Az elkövetési módok nélküli büntetni

rendelés azonban jogpolitikailag sem helyes egy olyan tényállásban, amely (pl. magyar jogban) célzatot egyáltalán nem tartalmaz.

Hazai büntetőjogunk számára *de lege ferenda* indokolt lehet az elkövetési magatartások tanúsítását a nemzetközi kötelezettségen túlterjeszkedve, akkor is büntetni rendelni, ha semmilyen elkövetési mód nem áll fenn. Erre azonban csak egy olyan tényállásban kerülhetne sor, amely a kizsákmányolási célzatot tényállási elemként tartalmazza.

2.7.4 A szubjektív tényállási elem

A nemzeti jogok egyik része az emberkereskedelem szubjektív tényállási elemeként – a nemzetközi egyezményekhez hasonlóan – a kizsákmányolás kívánását vagy az abba való belenyugvást jeleníti meg (angol, osztrák, svájci jog). Ebbe a körbe tartozó nemzeti jogok közül azonban csak az angol jog definiálja törvényben, hogy milyen magatartások minősülnek a szexualitás, munkaerő vagy a szervkivétel kizsákmányolásának. Az egyik angol jogszabály a szexuális kizsákmányolás fogalmát azonosítja meghatározott nemi bűncselekmények tényállásainak kimerítésével, a másik pedig a munka kizsákmányolása tekintetében az önrendelkezési jog sérelmére koncentrál, a szervkészlet kizsákmányolása tekintetében pedig a költségeket meghaladó ellenszolgáltatásra. Ezzel szemben a kontinentális osztrák büntetőjog a kizsákmányolás fogalmát nem definiálja, hanem csak a miniszteri indokolásban utal arra, hogy azt az aránytalan ellenszolgáltatás eleme, illetve a sértett alapvető érdekeinek sérelme jellemzi. Ebből az összevetésből látható, hogy az utóbbi évtizedek jogfejlődése következtében már durva leegyszerűsítés az, hogy a törvényi meghatározottság hiányát mindig elsősorban az angolszász büntetőjogban kell keresni.

A szubjektív elemek tekintetében bizonyos nemzeti jogokat a nemzetközi követelményektől való elmaradás jellemzi. Ez elsősorban arra vezethető vissza, hogy a nemzeti tényállások a nemzetközi egyezmények minimum listájából nem minden esetkört nevesítenek. Így pl. a német tényállásban nem szerepelnek célzatként a rabszolgasághoz hasonló gyakorlatok, így nem tényállásszerű, ha az elkövetési magatartások arra irányulnak, hogy „nőt férje, férjének családja vagy nemzetsége harmadik személynek viszteher mellett vagy más módon átengedjen”. Nem teljesíti a nemzetközi kötelezettséget a francia jog azon megoldása sem, amely szerint a tényállás csak a sértett más általi kizsákmányolás végett való elkövetés esetén tényállásszerű, hiszen ilyen szűkítést az egyezmények nem tartalmaznak.

A szubjektív elemek tekintetében a nemzeti jogok másik (az elmaradókkal részben egybeeső!) csoportját a vállalt nemzetközi követelményeken való túlterjeszkedés jellemzi. A szubjektív elemek tárgya tekintetében túlterjeszkedik a hatályos nemzetközi kötelezettségen a

francia jog, amikor a kizsákmányolás tárgyaként pl. a koldulást vagy a bűncselekmények elkövetését is megjeleníti. A szubjektív elemek jellege alapján terjeszkedik túl a nemzetközi kötelezettségen az osztrák és az angol büntetőjog azon megoldása, amely alapján az emberkereskedelem akkor is tényállásszerű, ha a tettes a kizsákmányolást nem kívánja, de abba belenyugszik. A túlterjeszkedés tipikus esete az a német szabályozás, amely prostitúció esetén – más szexuális cselekményekkel szemben – nem követeli meg a kizsákmányolás elemét sem. Ez a megoldás azonban nemcsak egyenlőségjelet tesz a prostitúció és a kizsákmányolás közé (álláspontunk szerint hibásan), hanem koncepcionálisan szétzilálja az emberkereskedelem szabályozását, hiszen annak alapján az emberkereskedelem különféle változatainak nem lesz azonos jogtalansági magja. Ezzel szemben (a túlzottan magas büntetési tétele kivételével) alapvetően szerencsésebb az osztrák jog, amely a prostitúcióval kapcsolatos az önrendelkezést veszélyeztető (de nem kizsákmányolásra irányuló) magatartásokat külön tényállásban szabályozza, eleget téve ezzel a XX. század elejének nemzetközi egyezményeiből eredő kötelezettségeknek is. Túlterjeszkedés a német büntetőjog azon megoldása is, amely az olyan munkafeltételek közötti foglalkoztatást is az emberkereskedelem céljaként fogalmazza meg, amely nyilvánvalóan eltér az azonos vagy összehasonlítható munkát végző személyekétől.

A célzat tekintetében a hatályos magyar tényállás bizonyos elkövetési magatartások esetén elmarad a nemzetközi követelményektől, míg mások esetében túlterjeszkedik azokon. A toborzás, szállítás, elszállásolás, elrejtés ugyanis csak akkor tényállásszerű, ha azok tanúsítására eladás, megvásárlás, ellenszolgáltatásként átadás, vagy átvétel, más személyért elcserélés végett kerül sor. Ennek megfelelően viszont a Btk. alapján – a nemzetközi egyezmények követelményeivel szemben – nem minősül emberkereskedelemnek, ha valaki a toborzás során megtevesztett sértettet nem másnak kívánja eladni, hanem saját üzemében kívánja kizsákmányolni. A nemzetközi követelményeken való túlterjeszkedést jelent viszont az, hogy az eladás, megvásárlás, ellenszolgáltatásként átadás vagy átvétel, illetve a más személyért elcserélés esetén a magyar jog célzatot egyáltalán nem tartalmaz, így ezek megvalósítása a sértett kizsákmányolásának kívánása (abba való belenyugvás) nélkül is büntetendő.

A fentiekre tekintettel az emberkereskedelem olyan hazai újraszabályozását javasoljuk, amelyben az új tényállás célzatát (egyben jogtalansági magját) a kizsákmányolási célzat képezné. A kizsákmányolás tárgyaként a hatályos nemzetközi kötelezettségen túlterjeszkedve a nemi cselekmények, a munka, a szervkivétel, a koldulás vagy más bűncselekmény elkövetésének kizsákmányolását kellene büntetni rendelni. A tényállást úgy kellene

kialakítani, amely a kizsákmányolási célzata mellett azt is büntetni rendeli, ha az elkövető belenyugszik a kizsákmányolás jövőbeli megvalósulásába. Nem az emberkereskedelem körében, hanem más tényállásban kell szabályozni a prostitúcióhoz kapcsolódó az önrendelkezést sértő vagy veszélyeztető magatartásokat (pl. a tettes valakit hatalmi helyzet kihasználásával prostitúcióra vesz rá).

2.7.5 A külföldi elem

A nemzetközi egyezményekkel szemben (vö. 1.4.5.1.4.5 pont) az emberkereskedelem egyes nemzeti tényállásai (pl. angol, német) tartalmazznak transznacionális elkövetésre vagy külföldi sértettre utaló fogalmi elemet, amely azonban a nemzetközi jogharmonizációs kötelezettségtől való elmaradáshoz vezethet. Így pl. az angol jog szerint az idegenrendészeti bűncselekmények között szereplő az ember munkájának és „szervkészletének” kizsákmányolására irányuló emberkereskedelem az Egyesült Királyság területén utazással kapcsolatos változata csak akkor tényállásszerű, ha a tettes feltételezi, hogy a sértett korábban a tényállás az Egyesült Királyság területére beutazással kapcsolatos változatának sértettje volt. A nemzetközi jogharmonizációs kötelezettség viszont egyértelműen kiterjed olyan állampolgárok védelmére is, akikről semmi esetre sem lehet feltételezni, hogy az Egyesült Királyságba valamilyen korábbi emberkereskedelem folytán kerültek.

2.8 NEMZETKÖZI TILALOM ÉS NEMZETI MEGENGEDÉS (A PROSTITÚCIÓ)

Külföldi (elsősorban német) jogirodalomban hevesen vitatott kérdés, hogy a prostitúcióra vonatkozó (azt megengedő) igazgatási szabályozás és az emberkereskedelem tényállása milyen esetkörökben kerül összeütközésbe. Az összeütközés általában a nemzeti tényállások azon esetköreit érintette, amelyek bizonyos magatartásokat a nemzetközi egyezményeken túlterjeszkedve rendelték büntetni. Ilyen volt pl. a német büntetőjogban az a korábban hatályos rendelkezés, amely alapján a tettes a felnőtt-korú sértettet kényszerhelyzetének tudatában veszi rá (nem későbbi kizsákmányolása végett) prostitúció folytatására, hiszen ez a magatartás más megengedett tevékenységre irányulás esetén nem lenne büntetendő. A XX. század végének nemzetközi egyezményei alapján büntetendő változatok vonatkozásában ellenben nincs jelentősége a prostitúció engedélyezésének, hiszen a kizsákmányoláson és erőszakon alapuló prostitúció jogállami körülmények között sehol sem engedélyezett. A XX. század első felében keletkezett nemzetközi kötelezettségek alapján kodifikált – (máig is továbbélő – tényállások (pl. valaki 21. életévét be nem töltött személyt prostitúcióra visz rá) azonban összeütközésbe kerülhetnek a nemzeti jog azon koncepciójával, amely szerint a

prostitúció bizonyos határok között (18. életév felett) megengedett tevékenység. A német jogirodalom a kollízió megoldásaként általában a tényállás hatókörének leszűkítését ajánlja módosítás, illetve jogtárgy-harmonikus értelmezés alapján. Ha azonban a nemzeti büntetőjogi szabályozás mögött nemzetközi egyezmény áll, akkor a jogszabályi változtatás a nemzetközi egyezmények felmondását is szükségessé teheti. A jogtárgy-harmonikus leszűkítés lehetősége pedig nemzetközi kötelezettség teljesítéseként megalkotott tényállások esetén igen-igen leszűkül, hiszen azzal ellenkező irányban érvényesül a nemzetközi egyezménnyel összhangban történő interpretáció követelménye.

A hazai büntetőjogban az 1933-as nőkereskedelem elleni, illetve az 1950-es emberkereskedelem elleni egyezmény és az azokon alapuló tényállások (emberkereskedelem, kitarthatóság) nincsenek összhangban a prostitúció 1999. évben megalkotott (máig hatályos) igazgatási szabályozásával. A jogszabályi konfliktust azonban minden esetben automatikusan az egyezményeket kihirdető jogszabály (így az azt implementáló tényállás) javára kell feloldani, hiszen az a jogszabályi hierarchiában – az Alkotmánybíróságról szóló törvény 45. § (1) bekezdése alapján – magasabb rangú. Más ugyanis nem indokolhatja azt, hogy „ha az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabállyal azonos [...] szintű jogszabály [...] nemzetközi szerződésbe ütközik, akkor a nemzetközi szerződéssel ellentétes jogszabályt [...] teljesen vagy részben megsemmisíti”. Erre figyelemmel viszont a prostitúció 1999. évi igazgatási szabályozása a jogtárgy-harmonikus értelmezés keretében egyáltalában nem használható fel a fenti nemzetközi egyezmények alapján megalkotott tényállások hatókörének szűkítésére. Ha tehát a magyar jogalkotó az igazgatási szabályozás alapjául szolgáló értékrendszernek kívánna elsőbbséget adni, akkor ezt hazánkban csak büntetőtényállás módosítása, illetve a nemzetközi egyezmények egyidejűleg szükséges felmondása révén érhetné el.

3 ALAPJOGI KORLÁTOK

Az anyagi büntető jogszabályok tekintetében három fajta alapjogi korlát érvényesülhet, a jogbiztonságból levezethető meghatározottsági követelmény, az alapjogok szükséges és arányos korlátozása, illetve a diszkrimináció tilalma. Az emberkereskedelem vonatkozásában (legalábbis a szabályozás történetét tekintve) – ugyan különböző súllyal, de — mindhárom alapjogi korlát megsértése felvetődött a jogirodalomban. A jogalkotónak tehát különösképpen nehéz feladata, hogy e bűncselekménynél megtalálja az arany középutat a nemzetközi kriminalizációs követelmények és az alapjogi standardok között.

3.1 A JOGBIZTONSÁG

Az emberkereskedelem nemzeti szabályozásával szemben a leggyakrabban említett aggály, hogy a tényállás a jogbiztonságot sértve határozatlan kifejezéseket tartalmaz. Ezek közül kutatásunk szempontjából azok az esetek a legfontosabbak, ahol az ilyen tényállási elemek megjelenése arra vezethető vissza, hogy a tényállás megalkotásakor egy az egyben átvették a nemzetközi egyezmények terminológiáját. A nemzetközi egyezményekben ugyanis gyakran használnak olyan kifejezéseket (pl. a kizsákmányolás, hatalommal visszaélés), amelyek céljuk szerint jogalkotási irányelvet képeznének, de nem feltétlenül arra szánták azokat, hogy beépítésre kerüljenek egy büntető tényállásba. A nemzetközi eredetük miatt határozatlan kifejezések használata végső soron a jogalkotási kötelezettség teljesítésére is veszélyes, amennyiben ugyanis azokat az Alkotmánybíróság megsemmisíti, a nemzeti jog nem fog már teljes egészében megfelelni az egyezménynek.

Bizonyos esetekben az államok a nemzetközi jog bizonytalan kifejezéseit a nemzeti jogban pontosabb terminológia használatával váltják fel, illetve a fogalmat (azt szükségszerűen leszűkítve) definiálják. Így pl. az osztrák Btk. nemzetközi instrumentumokban szereplő sérülékeny állapot helyett – a jogbiztonság a magasabb fokát biztosítva – a kényszerhelyzet, elmebetegség, vagy védtelenné tevő állapot kihasználását nevesíti. Az angol büntetőjog pedig a nemi kizsákmányolást szexuális bűncselekmények taxatív felsorolásával határozza meg. Ezek a megoldások nem kifogásolhatók, ha az adott instrumentum (így pl. az ENSZ jegyzőkönyv) rendelkezéseiből vagy szabályozás történetéből megállapítható, hogy a nemzetközi jogalkotó kifejezetten a nemzeti jogoknak engedte át a fogalmi elem (így pl. a kizsákmányolás) meghatározását. Bizonyos határok között a leszűkítés egyébként már csak azért sem helytelen, mert ennek hiányában a tényállások által használt fogalmakat – a nemzetközi kötelezettség teljesítését kevésbé ellenőrizhető módon – kizárólag a nemzeti jogalkalmazók döntései határoznák meg.

Arra is figyelemmel kell lenni, hogy a nemzetközi eredetű kifejezések bizonyos része csak a nemzeti jogi szabályozási környezettől függően tekinthető határozatlannak. Ismeretes ugyanis, hogy „döntéseiben az Alkotmánybíróság mindig is nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy az általa vizsgált kérdés megválaszolásához rendelkezésre áll-e olyan kialakult bírói gyakorlat, amely [...] a jogalkalmazót a jogbiztonság érvényesüléséhez elengedhetetlenül szükséges mértékben segíti.” [47/2003. (X. 27.) AB határozat III. 2.2. pont]. Így pl. definiálás nélkül is kevésbé határozatlan a kizsákmányolás az osztrák büntetőjogban, ahol ez a kifejezés már régebb óta egy másik (az emberkereskedelemhez szorosan kötődő) tényállás elemeként funkcionál, amely ráadásul számottevő ítélkezési gyakorlattal

rendelkezik. Nyilvánvalóan nagyobb lenne a kifejezés határozatlansága magyar büntetőjogban, amely a kizsákmányolás fogalmát tényállási elemként soha nem értékesítette. Ezért alkotmányossági szempontból is elkerülhetetlennek tűnik a kizsákmányolás kifejezés definiálása, ha az – ahogy javasoltuk (2.7.4. pont) – *de lege ferenda* hazai büntetőjogunkban is megjelenik.

3.2 AZ ALAPJOGOK SZÜKSÉGES ÉS ARÁNYOS KORLÁTOZÁSA

Ha az emberkereskedelem nemzeti jogi tényállása megfelelően határozott, annak vonatkozásában már vizsgálható (vizsgálandó) az alapjogok – esetünkben a cselekvési szabadság, illetve önrendelkezési jog – szükséges és arányos korlátozásának követelménye is. Ennek megítélésénél megfelelően alkalmazható az Alkotmánybíróság azon alaptétele, hogy a „korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely »intézmény« közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom).” [30/1992. (V. 26.) AB határozat V. 1. pont]. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a Alkotmánybíróság szerint „nem vonható le olyan következtetés, hogy immateriális, veszélyeztető tényállásokat a törvényalkotó nem nyilváníthat bűncselekménnyé” [18/2000. (VI. 6.) AB határozat III. 4. pont].

Az önrendelkezés szükséges és arányos korlátozása nem kérdőjelezhető meg a tényállások a XX. század végén született egyezmények alapján büntetni rendelt változatai esetén. Az ilyen cselekmények ugyanis nemcsak az emberi méltóság bizonyos aspektusát veszélyeztetik (a kizsákmányolási célzatra tekintettel), hanem – az erőszak vagy a fenyegetés elkövetési módjára tekintettel – a sértett általános cselekvési szabadságának súlyos sérelmével járnak.

Az önrendelkezési jogot álláspontunk szerint szükségesen és arányosan korlátozná egy olyan tényállás is, amely a felnőtt sértettek esetén a kizsákmányolási célzat mellett elkövetési módot nem tartalmaz (vö. 2.7.3. pont). Ennek megítélésénél a kulcskérdése nyilvánvalóan az lesz, hogy a büntető rendelkezés legalább milyen súlyú magatartást tekint kizsákmányolásnak. Ezen belül alkotmányossági szempontból pl. védhetőbb egy olyan tényállás megalkotása, amely a kizsákmányolás fogalma körében a szolgáltatás és ellenszolgáltatás aránytalanságának mértéke mellett az önrendelkezést vagy személyi jogot sérelmére utaló elemet is tartalmaz.

Még egy olyan (a fentiek szerint emberkereskedelemnek nem tekinthető, de annak szabályozását kiegészítő vö. 2.7.4. pont) tényállás megalkotása sem jelent szükségtelen vagy aránytalan korlátozást, amelyben a jogalkotó – a kizsákmányolási célzat megkövetelése nélkül

– az önrendelkezésre veszélyesnek tekintett helyzetet ír le. Az alapjog-korlátozás megítélésénél itt elsősorban az jön számításba, hogy a tényállás miként definiálja az önrendelkezés veszélyeztetését tipizáló körülményt. Álláspontom szerint ennek kapcsán az alapjog korlátozás arányosságához nem elég a külföldre utaztatásra vagy az idegen országban tartózkodásra utalni, hanem tényállási elemként azt is meg kell követelni, hogy a sértett erre vagy más körülményekre tekintettel ténylegesen segítségre szoruljon.

3.3 A DISZKRIMINÁCIÓ TILALMA

Ha az emberkereskedelem tényállása az önrendelkezési jogot szükségesen és arányosan korlátozza, akkor lehet és kell vizsgálni, hogy a nemzeti szabályozás összeegyeztethető-e a diszkrimináció tilalmával. A sértettek védelme tekintetében nyilvánvalóan tiltott megkülönböztetést jelent egy olyan (a büntetőjogokat ma már szerencsére nem jellemző) nemzeti büntetőjogszabály, amely bármely életkori csoportból csak a nőknek biztosít védelmet, a férfiaknak nem. A büntetőjogi védelemtől való megfosztásnak ugyanis nem lehet ésszerű (főleg nem szükséges) oka az, hogy az emberkereskedelmet gyakrabban követik el nők, ritkábban férfiak ellen. Egy ilyen a nemzeti jog rendszerében diszkriminatív megoldás védelmében nyilvánvalóan nem lehet hivatkozni arra sem, hogy az adott állam (csak) olyan nemzetközi egyezményeket ratifikált, amelyek (saját rendszerükben is diszkriminatívan) a nők védelmét írják elő.

4 ÖSSZEGZÉS – JAVASLATOK

A kutatási eredmények alapján elkészítettem az emberkereskedelem és a kapcsolódó bűncselekmények teljesen új alapokon álló szabályozási koncepcióját (illetve egy ahhoz kapcsolódó normaszöveg javaslatot). A javasolt tényállás célzatát (egyben jogtalanságának magját) a kizsákmányolás képezné. Ennek tárgya más személy nemi cselekménye, munkája, szervkészlete, az általa folytatott koldulás vagy elkövetett bűncselekmény lenne. Az elkövetési magatartások köre az emberkereskedelem elleni instrumentumokban nevesített formákra korlátozódna. Mellőzni kellene az emberkereskedelem tényállásából (illetve más tényállásba áthelyezni) azokat az elkövetési magatartásokat, amelyek büntetni rendelését a rabszolgaság elleni egyezmények írják elő. A kizsákmányolási célzat esetén nem szükséges az alaptényállásban elkövetési módok szerepeltetése, így azok minősítő körülményként szabályozandók. Az emberkereskedelemhez kapcsolódóan külön tényállásban kellene büntetni rendelni a tényleges kizsákmányolást is.

A fentebb részletezett szabályozási koncepció alapján készítettem el szövegszerű kodifikációs javaslatomat az emberkereskedelem hazai szabályozásának teljes körű átalakítására:

„Kizsákmányolás

X. § (1) Aki mást kizsákmányol büntettet követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a cselekményt

a) erőszakkal vagy fenyegetéssel, a megfélemlítéssel, a személyi szabadságtól való megfosztással,

b) hatalmi helyzettel visszaélve, illetve a sértett rászorult helyzetét kihasználva, illetve

c) öntudatlan, védekezésre képtelen vagy olyan személy sérelmére követik el, akinek nevelésére, felügyeletére vagy gondozására az elkövető köteles.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a cselekményt tetteles bántalmazással, illetve ellen élet-, testi épség vagy a nemi szabadság elleni vagy más hasonlóan súlyos fenyegetéssel követik el.

(4) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha a cselekmény maradandó fogyatékossgot vagy súlyos egészségromást okoz, illetve a sértett életét veszélyeztetette.

(5) A büntetés tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a kizsákmányolás halált okoz.

(6) A büntetés

a) két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdés szerinti bűncselekményt,

b) öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (2) bekezdés szerinti bűncselekményt,

c) öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha a (3) bekezdés szerinti bűncselekményt,

d) tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a (4) bekezdés szerinti bűncselekményt

gyermek sérelmére követik el.

(7) Aki kizsákmányolásra irányuló előkészületet követ el vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(8) E § alkalmazásában mást kizsákmányol, aki más által végzett üzletszerű kéjelgéséből, más által nyújtott szexuális szolgáltatásból, más által tartott pornográf előadásból, más munkavégzéséből vagy koldulásából, más által elkövetett bűncselekményből, illetve más által adományozott szervért adott ellenértékből úgy szerez bevételt, hogy az aránytalanul nagy az

által a fenti tevékenységekhez nyújtott segítség értékéhez képest. Kizsákmányolás áll fenn akkor is, ha valaki a fenti tevékenységek végzésére olyan körülményeket határoz meg, amelyek a sértett sanyargatásával járnak, feltéve, hogy a sértett érdeksérelmét anyagi kompenzáció teljes mértékben nem ellensúlyozza. Kizsákmányolást valósít meg az is, ha az elkövető aránytalan bevétele abból ered, hogy más eltűri azt, hogy valaki rajta szexuális cselekményt végezzen, vagy róla pornográf felvételt készítsen.

(9) E § alkalmazásában hatalmi helyzetben van, aki más cselekedetei felett döntő befolyással rendelkezik, azzal visszaélve pedig az is, aki előnyt nyújt (vagy fogad el) olyan személy beleegyezésének elnyerése érdekében, aki más személy felett hatalommal rendelkezik.”

„Emberkereskedelem

Y. § (1) Aki valakit kizsákmányolás (X. §) végett vagy annak jövőbeni megvalósulásába belenyugodva szállít, átad, elrejt vagy átvesz bűntettet (az új Btk-ban vétséget) követ el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés (az új Btk-ban bűntett miatt) öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az elkövető a cselekményt

a) erőszakkal vagy fenyegetéssel, a megfélemlítéssel, a személyi szabadságtól való megfosztással,

d) hatalmi helyzettel visszaélve, illetve a sértett rászorult helyzetét kihasználva, illetve

e) öntudatlan, védekezésre képtelen vagy olyan személy sérelmére követik el, akinek nevelésére, felügyeletére vagy gondozására az elkövető köteles.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a cselekményt tetteles bántalmazással, illetve élet-, testi épség vagy a nemi szabadság elleni, illetve más hasonlóan súlyos fenyegetést alkalmazásával követik el.

(4) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a cselekmény maradandó fogyatékoságot vagy súlyos egészségromást okoz, illetve a sértett életét veszélyeztette.

(5) A büntetés tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a kizsákmányolás halált okoz.

(6) A büntetés

a) öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdés szerinti bűncselekményt,

b) két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (2) bekezdés szerinti bűncselekményt,

c) öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (3) bekezdés szerinti bűncselekményt,

d) tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a (4) bekezdés szerinti bűncselekményt,

gyermek sérelmére követik el.

(7) Az X. § (9) bekezdése e tényállás vonatkozásában is alkalmazható.”